



تحلیل محتوای کتاب های درسی مطالعات اجتماعی، هدیه های آسمان، علوم تجربی و فارسی پایه چهارم

و پنجم بر اساس مفاهیم اخلاقی

فاطمه کریمی کوچی^۱، فاطمه رضایی کردشولی^۲

^۱ کارشناسی، علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان

اداره آموزش و پرورش شهرستان فسا، آموزشگاه ولایت فقیه

karimi.fateme1999@gmail.com

شماره تماس: ۰۹۰۵۷۰۳۶۳۸۹

^۲ کارشناسی، تربیت بدنی، دانشگاه فرهنگیان

اداره آموزش و پرورش شهرستان نیریز

fatemeh.rezaei137770@gmail.com

شماره تماس: ۰۹۱۷۴۴۳۹۷۰۳

چکیده :

این پژوهش با هدف شناسایی مفاهیم اخلاقی به دانش آموزان در کتابهای درسی پایه چهارم و پنجم مقطع ابتدایی انجام شد. روش برای دستیابی به اهداف پژوهش از روش تحلیل محتوا در دو گام استفاده شد. در گام اول به صورت کیفی، روش تحلیل محتوای عرفی یا استقرایی برای شناسایی مقوله ها به کار گرفته شد در گام دوم پس از دستیابی به مقوله ها، به صورت کمی و نظام مند و عینی، به بررسی مقوله ها پرداخته شد. جامعه آماری این پژوهش کلیه کتاب های فارسی خوانداری مطالعات اجتماعی هدیه های آسمان و علوم تجربی سال تحصیلی ۱۳۹۸ - ۱۳۹۹ پایه چهارم و پنجم ابتدایی که شامل ۸ جلد کتاب بود نمونه گیری در این پژوهش به شیوه ی نظری انجام شد و ملاک دسته بندی دروس وجود محتوای اخلاقی در ساختار دروس کتاب در نظر گرفته شد. یافته ها یافته ها نشان داده است که متأسفانه چیدمان مفاهیم اخلاقی در کتب درسی مورد توجه قرار نگرفته است و از میان ۱۲ مفهوم اخلاقی، تنها «تفکر» رفتار» «نیک» همکاری مورد توجه قرار گرفته است و سایر مفاهیم از نظر تعداد تکرار و تنوع چیش در پایه های مختلف فاقد کارایی لازم هستند. نتیجه گیری پژوهشگران حوزه تعلیم و تربیت و اخلاق باید به بررسی دوباره ی محتواهای اخلاقی کتاب های درسی پرداخته و نحوه ی ارائه این مفاهیم را بررسی کنند.

واژگان کلیدی: تحلیل محتوا، مطالعات اجتماعی، چهارم مفاهیم اخلاقی



مقدمه:

همواره توجه به مبحث اخلاق و رشد اخلاقی از مهمترین اهداف خانواده ها بوده است این اهمیت باعث شده است که سیستم آموزشی جامعه نیز برای ایجاد نسلی شایسته در خانواده و داشتن جامعه پویا و کارا به این امر توجه ویژه داشته باشد. رشد اخلاقی یکی از اساسی ترین مسئله های دوران کودکی و یکی از مسئولیت های خانواده ها و جامعه است. رشد اخلاقی به توانایی درک درست و نادرست بودن امور اطلاق می شود که رفتار را هدایت می کند. در نظام آموزشی ایران که بر مبنای جهان بینی اسلامی استوار است انسان مطلوب، دارای خصوصیات و ویژگی هایی است که مبنای نظری آن در قرآن کریم و نمود عملی آن، تنها در وجود مقدس پیامبر اعظم (ص) و اهل بیت تبلور یافته است. یکی از مهمترین ابزارهای پرورش انسان مطلوب، تربیت اخلاقی است. به فرایند برانگیختن، فراهم ساختن و به کار بستن ساز و کارهای آموزشی و پرورشی در جهت دریافت گزاره های اخلاقی، شناختن و شناساندن فضایل و رذایل، زمینه سازی برای ایجاد نگرش، روی آوردن به اخلاق حسنه و تقید، پابندی و عینیت دادن ارزش های اخلاقی، به منظور رسیدن به سعادت و کمال جاودانه، تربیت اخلاقی اطلاق می شود. بنابراین، دانش تعلیم و تربیت، از داده ها و یافته های اخلاق بهره میگیرد و با ساز و کار های خود، نگرش و رفتار اخلاق را در افراد ایجاد کرده و آدمی را از خود محوری رهایی بخشیده و به او رنگ خدایی میدهد. اهمیت اخلاق و تربیت اخلاقی به اسلام و جامعه های اسلامی اختصاص ندارد. تجربه نشان داده است که انسان، خواه به دینی آسمانی متدین باشد یا نباشد، هیچ گاه حتی در دوره مدرن و پسامدرن از تربیت اخلاقی بی نیاز نیست. در دوران معاصر در کشورهای غربی به دنبال پیشرفت هایی که در زمینه علوم تجربی به دست آمده، به تدریج اصول اخلاقی و توجه به فضایل و به دنبال آن توجه به تربیت اخلاقی، کمرنگ شده است (صمدی، دوایی و اقبالیان، ۱۳۹۰). تربیت اخلاقی عبارت است از فراهم کردن زمینه برای واقعیت یافتن نیکی طبیعت انسان، پیدا شدن و به کار آمدن وجدان اخلاقی فرد، به گونه ای که خود بتواند با تکیه بر درون مایه های فطری خویش، آنچه خیر و فضیلت است، کشف کند و آنچه ناپسند و شر است، رفع نماید. همه کشورهاست با توجه به مخاطبان فراوان و با استعدادی که دارد و با توجه به وظایف آموزشی و پرورشی خود، باید برنامه تربیت اخلاقی را جزء اصلی ترین و محوری ترین مسائل آموزشی و تربیتی خود قرار دهد (خدایار، ۱۳۹۲). برنامه و محتوای کتاب درسی یکی از مؤلفه های مهم در نظام آموزش و پرورش است و در ایجاد هدفهای آموزش و پرورش نقش اساسی دارد. از آنجا که نظام آموزش و پرورش ایران متمرکز و، برنامه کتاب و معلم



محورهای اساسی آموزش و یادگیری اند و با توجه به آن که در بسیاری از موارد، کتاب درسی تنها رسانه آموزشی است که در اختیار معلم قرار دارد و فرایند آموزش و یادگیری تنها با متکی به محتوای برنامه درسی مفاهیم و ارزش های مطرح شده در آن صورت می پذیرد و از سوی دیگر، انواع ارزشیابی های تحصیلی امتحانات و گزینش های متعدد بر مبنای محتوای کتاب های درسی انجام می شود، نقش کتاب به منزله برنامه آموزش بسیار مهم تلقی شده جای تعمق و بررسی فراوان دارد، بررسی تجدید نظر و اصلاح برنامه و محتوای کتاب های درسی، زمینه رشد و ارتقا تحصیلی دانش آموزان را فراهم می آورد. محتوای مطلوب کتاب های درسی میتواند دانش آموزان را به چالش فکری وادارند که پاسخگوی نیازمندیهای عصر جدید انسانها باشد (حقیقت، ۱۳۹۵). پژوهش های مختلفی به بررسی محتوای کتاب درسی بر اساس تربیت اخلاقی پرداخته اند از جمله دهقانی و بلند همتان (۱۳۹۶) در پژوهش خود به این نتیجه رسید که کتاب فارسی در تمامی پایه های ابتدایی بیشترین مفاهیم اخلاقی را دارد، و از میان ۱۵ مفهوم اخلاقی رفتار، نیک نوع دوستی و تلاش و پشتکار بیشترین میزان مفهوم اخلاق را در کتاب فارسی داشته اند. حسنی و وجدانی (۱۳۹۶) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که اهداف اخلاقی در کنار دیگر اهداف درس قرار گرفته و محتوای کتاب های درسی هم به تبع اهداف دارای مضامین اخلاقی است همچنین جام خانه (۱۳۹۰) در پژوهش خود به این نتیجه رسید که در پایه های اول دوم و سوم در هر دو سطح جمله و مضمون توجه به مبحث اخلاق فردی و اجتماعی تربیت بسیار کم بوده است اما این کمبودها در پایه چهارم و پنجم جبران شده است. از آنجا که دوره ابتدایی برای دانش آموزان مقطعی مهم و سرنوشت ساز است و زیربنای شخصیتی و فکری افراد در مدرسه، ایجاد میشود. بعضی از دروس برای دانش آموزان جالب و دوست داشتنی است و این علاقه به دروس خاص ممکن است، راه تحصیل و شغلی افراد را تغییر دهد این علاقه مندی دانش آموزان به بعضی کتاب های درسی به عوامل مختلفی، از جمله معلم، روش تدریس و کتاب درسی بستگی دارد کتاب های درسی از اجزای مختلفی تشکیل شده است، جلد، متن تصویر، پرسش ها، رنگ و فونت حروف. هر چه این اجزا به ویژه، متن پرسش ها و تصاویر بارزتر باشد میزان انگیزه و علاقه به درس نیز افزایش می یابد و آن درس می تواند در زندگی و تربیت اخلاقی دانش آموزان نیز مؤثرتر باشد (حقیقت، ۱۳۹۵). امروزه مسئولان و برنامه ریزان در زمینه آموزش اخلاق، به دنبال راهکار عملی برای حل این مشکل هستند (شاملی، ملکی و کاظمی، ۱۳۹۰) به نظر می رسد برنامه درسی در این زمینه می تواند بر همه عوامل دخیل در تربیت مفید باشد. بنابراین برنامه درسی و کتاب درسی و محتوای آموزشی در نظام های آموزشی



متمرکز کشور ما محور مکتوب و مدون تربیتی محسوب می گردد. لذا ضروری به نظر می رسد که مورد تحلیل و بررسی علمی و کارشناسانه قرار گیرد تا به مؤلفان و متصدیان در جهت گزینش و انتخاب محتوای آموزشی و تدوین کتاب های درسی کمک نماید همچنین تلفیق تربیت اخلاقی با برنامه درسی به گزینش و انتخاب محتوای آموزشی و تدوین کتاب های درسی کمک نماید همچنین تلفیق تربیت اخلاقی با برنامه درسی به برنامه ریزان کمک میکند تا فعالیت های یادگیری متنوعی را در طرح برنامه درسی بگنجانند و دانش آموزان نیز با شرکت در این فعالیت ها به نتایج یادگیری متنوعی دست یابند با توجه به اهمیت موضوع پژوهشگر به بررسی این سؤال میپردازد که محتوای کتاب های درسی هدیه های آسمان فارسی خوانداری علوم تجربی و مطالعات اجتماعی پایه چهارم و پنجم ابتدایی تا چه اندازه به مؤلفه های تربیت اخلاقی توجه می کند؟ با توجه به اهمیت این مهم امروزه از جمله کارکردهای اساسی نهاد تعلیم و تربیت، تربیت اخلاقی است. در عموم نهادهای تعلیم و تربیت در جهان امروز تربیت اخلاقی مورد توجه است (شهریاری و شرفی، ۱۳۹۳) و دستیابی به اهداف اخلاقی جامعه آرمان هر نظام آموزشی آنان است. موفقیت یک نظام آموزشی، در گرو هماهنگی اجزای متشکله با یکدیگر و همسویی در جهت تحقق هدف ها و تناسب آن با ویژگی های خاص مخاطبان آموزشی است (روزنانی، ۱۳۸۱). جامعه ما نیز بادعنایت به اهداف و آرمانهای متعالی، خود، شأن و جایگاهی خاص برای تربیت اخلاقی قائل است؛ حتی گاهی توفیق در تربیت اخلاقی مهمترین معیار ارزیابی عملکرد نهاد آموزش و پرورش به شمار می رود. با وجود این، ضعف و نارسایی های برنامه تربیت اخلاقی نهادهای رسمی و غیر رسمی تعلیم و تربیت در جامعه ما کسی پوشیده نیست. به نظر بر می آید این امر با عدم کفایت پژوهشهای نظری و کاربردی برای تدوین برنامه ای جامع در باب تربیت اخلاقی، بی ارتباط نیست بنابراین لازم میآید تربیت اخلاقی به عنوان یکی از مهمترین ابعاد تربیت اسلامی، بیش از پیش مورد توجه پژوهشگران قرار گیرد.

بیان مسئله

همواره توجه به مقوله اخلاق و رشد اخلاقی یکی از اساسی ترین و زیربنایی ترین اهداف نه تنها خانواده ها بلکه در سیستم آموزشی و اجتماع نیز می باشد و دلیل آن نسلی شایسته در خانواده و داشتن جامعه ای پویا و کارآمد است جامعه ای مبتنی بر آموزه - های عمیق اخلاقی که با صرف حداقل هزینه ها به شکل، پایه نسل هایی اخلاق مدار و کوشا را در جهت نیل به اهداف عمیق انسانی تربیت نماید. از سوی دیگر تمامی نظریه های رشد اخلاقی پذیرفته اند که وجدان



اخلاقی در اوایل کودکی شکل می گیرد و اصول اخلاقی کودک به صورت بیرونی و توسط بزرگترها کنترل میشود (احدی و بنی جمال (۱۳۸۲)؛ ولی با ورود به مدرسه کودکان درک انعطاف پذیری از مقررات اخلاقی پیدا می کنند به طوری که در سنین ۷۹ سالگی دیگر نمی گویند که راست گفتن همیشه خوب و دروغ گفتن همیشه بد است بلکه مقاصد نوع دوستانه و ضداجتماعی را در نظر میگیرند (برک، ۱۳۸۸). (گرچه تربیت اخلاقی بسیار مهم است ولی دشواریهای بسیار دارد. به عنوان نمونه، یکی از روشهایی که معمولاً به کار گرفته می شود پند و اندرز است، ولی بسیار دیده و شنیده ایم که برخی کودکان و نوجوانان نسبت به پذیرش و عمل به پندهای روشن و مستقیم از خود مقاومت نشان میدهند به همین منظور برای انتقال مفاهیم اخلاقی، به شکل گسترده ای از داستان ها بهره گرفته میشود به عنوان مثال به یک نوجوان با یک جمله کوتاه، ساده، خبری و مستقیم که خساست را نفی میکند میتوان گفت: خساست ویژگی اخلاقی بدی است. حال در مقابل این جمله نمایشنامه خسیس نوشته مولیر قرار می گیرد. نمایشنامه ای در مورد زندگی انسانی خسیس که در تمامی سطور کتاب حتی یک مورد مشاهده نمی شود که به شکل مستقیم اشاره شده باشد که خسیس بودن عمل بدی است» جامعه امروز بشر دچار بحران هویت ، معنویت و اخلاق شده است از این رو امروزه نیاز بشر به تربیت و پرورش به مراتب بیش از نیاز او به تعلیم و آموزش است، بنابراین نظام آموزش و پرورش که یکی از گسترده ترین نظام های تأثیرگذار و جهت دهنده در همه کشورهاست با توجه به مخاطبان فراوان و با استعدادی که دارد و با توجه به وظایف آموزشی و پرورشی خود ، باید برنامه تربیت اخلاقی را جزء اصلی ترین و محوری ترین مسائل آموزشی و تربیتی خود قرار دهد (خدایار، ۱۳۹۲) برنامه و محتوای کتاب درسی یکی از مؤلفه های مهم در نظام آموزش و پرورش است و در ایجاد هدفهای آموزش و پرورش نقش اساسی دارد. از آنجا که نظام آموزش و پرورش ایران متمرکز و ،برنامه کتاب و معلم محورهای اساسی آموزش و یادگیری اند و با توجه به آن که در بسیاری از موارد، کتاب درسی تنها رسانه آموزشی است که در اختیار معلم قرار دارد و فرایند آموزش و یادگیری تنها با متکی به محتوای برنامه درسی مفاهیم و ارزش های مطرح شده در آن صورت میپذیرد و از سوی دیگر، انواع ارزشیابی های ،تحصیلی امتحانات و گزینش های متعدد بر مبنای محتوای کتاب های درسی انجام میشود نقش کتاب به منزله برنامه آموزش بسیار مهم تلقی شده جای تعمق و بررسی فراوان دارد ،بررسی تجدید نظر و اصلاح برنامه و محتوای کتابهای درسی زمینه رشد و ارتقا تحصیلی دانش آموزان را فراهم میآورد محتوای مطلوب کتاب



های درسی میتواند دانش آموزان را به چالش فکری وا دارند که پاسخگوی نیازمندی های عصر جدید انسانها باشد.(حقیقت ۱۳۹۵)

روش پژوهش

برای دستیابی به اهداف پژوهش از روش تحلیل محتوا در دو گام استفاده شد در گام اول به صورت، کیفی روش تحلیل محتوای عرفی یا استقرایی برای شناسایی مقوله ها به کار گفته شد در این گونه تحلیل محتوا کار بدون در نظر گرفتن چارچوب نظری از پیش تعیین شده انجام میشود دهقانی، بلندهمتان (۱۳۹۶) بدین صورت که با خواندن متن درسی، کتابها، رموزها شناسایی شده و پس از سازماندهی و دسته بندی آنها در قالب مقوله های گویا پیوند آنها باهم مورد بررسی قرار گرفت. در گام دوم، پس از دستیابی به مقوله ها به صورت کمی و نظام مند و عینی به بررسی مقوله ها پرداخته شد. جامعه آماری این، پژوهش کلیه کتاب های فارسی خوانداری (مطالعات اجتماعی هدیه های آسمان و علوم تجربی سال تحصیلی ۱۳۹۸ - ۱۳۹۹ پایه چهارم پنجم ابتدایی که شامل ۸ جلد کتاب است نمونه گیری این پژوهش به شیوه نظری انجام شد. ملاک دسته بندی دروس به عنوان نمونه وجود محتوای اخلاقی در ساختار متنی و تصاویر درس در نظر گرفته شد. برای شناسایی دروس دروسی که محتوای اخلاقی هستند انتخاب شد سپس مقوله های اخلاقی موجود از نظر ساختار داستانی و غیرداستانی شعر و تصاویر مورد بررسی قرار گرفت تا چگونگی مفاهیم اخلاقی از نظر کمی و کیفی و روند آن در این دو پایه و ابتدایی روشن شود همچنین به صورت کمی با معیار تکرار پذیری در پایه های مختلف و به صورت کیفی نیز با معیار سیر تکاملی بهبود شیوه ی، بیان تغییر ساختار غیرداستانی به داستانی پرهیز از بیان مستقیم و دستوری و بسط گستره ی مفهوم در نظر گرفته شد.

مفاهیم اخلاقی کتاب های فارسی در پایه و چهارم پنجم ابتدایی

تفکر و شناخت اندیشه در، طبیعت شکرگزاری و ستایش رعایت ادب دوری از کبر و غرور، بخشش و، همکاری، تلاش، رفتار نیک راستی و درستکاری، ایثار، مهربانی احترام به قانون و رعایت، قانون زود قضاوت نکردن سخن گفتن به موقع اتحاد تکریم زبان، فارسی راستی در علم عمل، شجاعت، همدلی، صبر احترام به کشور تصمیم به موقع اهمیت علم آموزی



کنجکاوی و پشتکار دوری از ساده لوحی، اهمیت مشورت، شجاعت، قناعت دوری از ذلت اهمیت دانش و خردورزی پرهیز از خودستایی، عبرت آموزی دوری از عیب گویی دیگران، توجه به مال، توجه به طبیعت

مفاهیم اخلاقی کتاب های هدیه های آسمان در پایه چهارم و پنجم ابتدایی

مهربانی، تفکر و اندیشه رفتار، نیک، همکاری رابطه دوستی کمک کردن سپاسگزاری، ایثار راستی و درستکاری رعایت ادب، حفظ بهداشت، حق طلبی، امر به معروف و نهی از منکر دوری از دشمنان خدا و دوستی با دوستان خدا دوست دار، فقرا مشورت با، دیگران نداشتن غرور، مسخره نکردن، غیبت نکردن، شاد کردن دیگران، پایبندی به عهد، عاقبت اندیشی خوش رفتاری، احترام به دیگران تأکید بر آداب معاشرت، حفظ سلامتی، شکر سلامتی، تلاش، صبر، پرهیزگاری ایستادگی نهراسیدن از شکست نظم غنیمت شمردن فرصت تقلب نکردن، اهمیت علم آموزی

مفاهیم اخلاقی کتاب های مطالعات اجتماعی در پایه چهارم و پنجم ابتدایی

اهمیت دوستی رعایت آداب دوستی رعایت، ادب، خوش اخلاقی، محبت کردن همدلی، توانایی نه گفتن اهمیت تصمیم گیری صحیح، اهمیت همفکری و مشورت، عاقبت اندیشی حمایت از تولید صرفه جویی و دوری از اسراف شکرگزاری توجه به مصرف صحیح، توجه به فقرا، اصلاح الگوی مصرف، عبرت آموزی، توجه به تاریخ، توجه به تفکر و علم، حفظ میراث فرهنگی، اهمیت زمان و برنامه ریزی، حفظ سلامتی، کمک به هم نوعان توجه به، پوشش احترام به اقوام، مختلف حفاظت از محیط زیست ایستادگی حق طلبی و مبارزه با استعمار شجاعت و شهادت طلبی، احترام به قانون

جدول ۱- مقوله بندی مفاهیم اخلاقی

کد	مقوله	زیر مقوله
۱	تفکر	اهمیت علم آموزی، کسب دانش، عبرت آموزی، زود قضاوت نکردن، دور اندیشی
۲	ایثار	از خود گذشتگی، فداکاری و ایثار، شهادت در راه خدا و حفظ میهن، حق طلبی، مبارزه با استعمار، بخشش



مغرور نشدن و تکبر نداشتن، شکر گزاری	دوری از غرور	۳
راست گویی، دوری از دروغ، رازداری، درستکار بودن	راستی و درستکاری	۴
تلاش و کوشش، تمرین و استمرار در کارها، صبر	تلاش و پشتکار	۵
اسراف نکردن، به اندازه کافی مصرف کردن	صرفه جویی	۶
همکاری و همدلی در زندگی اجتماعی	همکاری	۷
رعایت قانون، رعایت نوبت، مسئولیت پذیری	احترام به قانون	۸
اهمیت بهداشت فردی، حفظ سلامتی	حفظ سلامتی	۹
حفظ طبیعت، حفظ محیط زیست، محافظت از جنگل ها و جانوران	حفظ محیط زیست	۱۰
دوستی با دوستان خوب، رعایت آداب دوستی، مهربانی، مشورت	رابطه دوستی	۱۱
کمک به دیگران، مهربانی با والدین و دیگران، خوش خلقی، رعایت ادب، نوع دوستی، مسخره نکردن دوستان، احترام به دیگران	رفتار نیک	۱۲

واحد تحلیل در این پژوهش کل متن درس و واحد کدگذاری مفاهیم اخلاقی به دست آمده از تحلیل استقرایی است. در کتاب های فارسی (خوانداری) هدیه های آسمان مطالعات اجتماعی و علوم تجربی محتوا به اشکال مختلفی ارائه شده اند: متن در بیشتر کتاب های درسی متن درس ها برای ارائه محتوای اخلاقی جایگاه ویژه دارد. مفاهیم اخلاقی در بیشتر متون کتاب ها و در ضمن داستان ها، شعرها مطالب، علمی آیات و احادیث قرآن و روایات داستان گونه تاریخی به صورت آشکار و در بیشتر موارد به صورت مستتر ارائه شده است.



فعالیت: فعالیت ها در قالب فعالیت ها کاربرگ ها کاوشگری و آزمایش، تفکر و تدبر کنید و ... از جمله اشکال مهم در ارائه محتواست. در مجموع این فعالیت ها معلم باید با گروه بندی دانش آموزان آن ها را به همفکری و مشارکت در پاسخگویی به مسائل و پرسش ها تحریک کند در واقع ارزش مشارکت و همکاری در عمل تجربه میشود. میتوان به این نکته اشاره کرد که فعالیت ها صرف نظر از بار آموزشی، مضامین اخلاقی مانند صرفه جویی مشارکت و همکاری، مراقبت از اموال عمومی و دوستی و ... را در بردارد.

جدول ۲-بررسی زیر مجموعه های مفاهیم اخلاقی در کتب فارسی،هدیه های آسمان،مطالعات اجتماعی و علوم کلاس چهارم و

پنجم

مقوله	فارسی	مطالعات	علوم	هدیه ها
تفکر	فراوانی	۱۴	۲۵	۱۳
	درصد	۱۱/۶	۱۴/۱	۲۴
ایثار	فراوانی	۱۶	۱۴	۰
	درصد	۱۳/۳	۸/۳	۰
دوری از غرور	فراوانی	۱۵	۳	۰
	درصد	۱۲/۵	۱/۷	۰
راستی و درستکاری	فراوانی	۱۰	۱۸	۰
	درصد	۸/۳	۱۰	۰
تلاش و پشتکار	فراوانی	۱۵	۱۴	۰
	درصد	۱۲/۵	۸/۳	۰
صرفه جویی	فراوانی	۰	۹	۲
	درصد	۰	۵/۲	۳/۷
همکاری	فراوانی	۷	۳۳	۱۷
	درصد	۵/۸	۱۸/۹	۳۱/۳



۱	۰	۹	۱	فراوانی	احترام به قانون
۱/۶	۰	۵/۲	۰/۸۳	درصد	
۳	۱۱	۳	۰	فراوانی	حفظ سلامتی
۳/۱	۲۰/۳	۱/۷	۰	درصد	
۰	۷	۸	۲	فراوانی	حفظ محیط زیست
۰	۱۲/۹	۴/۴	۱/۶	درصد	
۱۴	۴	۱۷	۷	فراوانی	رابطه دوستی
۱۴/۸	۴/۷	۹/۹	۵/۸	درصد	
۱۵	۰	۲۲	۱۳	فراوانی	رفتار نیک
۱۵/۹	۰	۱۰/۲	۱۰/۸	درصد	

با توجه به جدول ۲، میزان توجه به مفاهیم اخلاقی در متن کتاب فارسی عبارت است از تفکر ۱۱/۶، ایثار ۱۳/۳، دوری از غرور ۱۲/۵، راستی و درستکاری ۸/۳، تلاش و پشتکار ۱۲/۵ همکاری ۵/۸، رابطه دوستی ۵/۸، رفتار نیک ۱۰/۸ در میزان توجه به مفاهیم اخلاقی در متن کتاب هدیه های آسمان عبارت است از تفکر ۱۷، ایثار ۱۳/۸، دوری از غرور ۶، راستی و درستکاری ۸/۵، تلاش و پشتکار ۹/۵، همکاری ۹/۵، حفظ سلامتی ۳/۱، رابطه دوستی ۱۴/۸، رفتار نیک ۱۵/۹. میزان توجه به مفاهیم اخلاقی در متن کتاب مطالعات اجتماعی عبارت است از تفکر ۱۴/۱، ایثار ۸/۳، دوری از غرور ۱/۷، راستی و درستکاری ۱۰، تلاش و پشتکار ۸/۳، صرفه جویی ۵/۲، همکاری ۱۸/۹، رعایت قانون ۵/۲، حفظ سلامتی ۱/۷، حفظ محیط زیست ۴/۴، رابطه دوستی ۹/۹، رفتار نیک ۱۰/۲، در متن کتاب علوم تجربی عبارت است از تفکر ۲۴، همکاری ۳۱/۳، حفظ سلامتی ۲۰/۳، حفظ محیط زیست ۱۲/۹، رابطه دوستی ۴/۷.

بحث و نتیجه گیری

هدف کلی آموزش و پرورش در هر جامعه ای این است که دانش آموزان را طبق عقاید و ارزشهای فرهنگی، دینی، اجتماعی و سیاسی خود تربیت کنند و انسانی متناسب و شایسته ی آن جامعه تحویل دهد. بر همین اساس هر جامعه ای از انسان مطلوب خود درو تصویری دارد و معنا و اهداف معینی برای آن قائل است، نجفی سبحانی نژاد و جعفری هرنندی، ۱۳۹۴. یکی از هدفهای اصلی و مهم در سیستم نظام آموزشی توجه به مسئله اخلاق و قوانین و هنجارهای اجتماعی به



شکلی فعال و تأثیرگذار در میان کودکان در سنین پایین است از این رو توجه به روش انتقال مستقیم یا غیرمستقیم و وسیله ی انتقال مفاهیم یکی از مسائل مهم در تعلیم و تربیت تلقی میشود این پژوهش با هدف تحلیل محتوای کتابهای درسی فارسی (خوانداری)، هدیه های آسمان مطالعات اجتماعی، علوم تجربی پایه پنجم و ششم دوره ابتدایی بر اساس مفاهیم اخلاقی انجام شد. انتقال مفاهیم اخلاقی در قالب داستان و فعالیتها و بهره گیری از آنها در رشد اخلاقی دانش آموزان بسیار مؤثر است. هر داستان فعالیت و تصویری محتوایی دارد و محتوای اخلاقی آنها میتواند چندوچون رشد اخلاقی را تحت تأثیر قرار میدهد. در این پژوهش با توجه به تحلیل استقرایی دروس و استخراج مفاهیم، اخلاقی ۱۲ مقوله تشکیل شد، تفکر، ایثار، دوری از غرور، راستی و درستکاری، تلاش و پشتکار صرفه جویی، همکاری احترام به، قانون حفظ سلامتی حفظ محیط زیست، رابطه دوستی، رفتار نیک.

با توجه به نتایج یافته های به دست آمده به مفاهیمی چون تفکر، ایثار رابطه دوستی و رفتار نیک نسبت به سایر مفاهیم اخلاقی در کتاب های درسی دانش آموزان پایه چهارم پنجم ابتدایی پرداخته شده است. از سویی با توجه به یافته های به دست آمده؛ ارائه مفاهیم اخلاقی در قالب داستان و فعالیت ها نسبت به تصاویر بیشتر است. این در حالی است که به علت قرار گرفتن کودکان ابتدایی در دوره ی عملیات، عینی استفاده از تصاویر در کتابهای درسی اهمیت زیادی دارد اما به آن توجه کمی شده است. از این رو به نظر میرسد کتب درسی دوره ی ابتدایی نیازمند توجه بیشتری در چگونگی چیدمان و کیفیت دروس خود دارد چرا که آموزش مفاهیم اخلاقی به کودکان و نوجوانان بدون توجه به اصول و قواعد منظم و برنامه ریزی شده نتیجه مطلوبی نخواهد داشت و ممکن است موجب از دست دادن هزینه و فرصتها شود. برنامه ریزی برای تربیت اخلاقی در محیط تربیت رسمی و عمومی عموماً با سه رویکرد صورت میگیرد. یکی از این رویکردها، رویکرد برنامه درسی مستقل تربیت اخلاقی است که به مثابه ی یک موضوع درسی مستقل شناخته میشود. رویکرد دوم، بین برنامه ای است که رویکرد تلفیقی هم نامیده میشود در این رویکرد تجارب تربیت اخلاقی در کنار تجارب موضوعات درسی دیگر ارائه میشود. رویکرد سوم رویکرد فوق برنامه است که در آن یک برنامه تربیت اخلاقی به صورت جانبی و در شکل فعالیت فوق برنامه ارائه میشود حسنی و وجدانی (۱۳۹۶).



بنابراین میتوان گفت که رویکرد برنامه درسی کتابهای فارسی (خوانداری) هدیه های آسمان مطالعات اجتماعی و علوم تجربی رویکرد دوم است که اهداف اخلاقی در کنار اهداف دیگر درس قرار گرفته است و محتوای کتاب های درسی هم متأثر از اهداف دارای مضامین اخلاقی شده است.

با این حال در بعضی کتاب های درسی مانند مطالعات اجتماعی و فارسی خوانداری مفاهیم اخلاقی زیاد است و این وضعیت میتواند کتاب ها را بیشتر به ویتترین مفاهیم ارزشی تبدیل کرده است کلبگ این رویکرد را رویکرد سبد فضائل مینامد (حسنی و وجدانی، ۱۳۹۶). به نظر میرسد این آشفتگی و بی نظمی در ارائه مفاهیم اخلاقی در کتاب های درسی موجب سردرگم شدن دانش آموزان شود نبودن نظم و هماهنگی در ارائه مفاهیم اخلاقی در کتابهای درسی مهم و راهبردی است. نتایج پژوهش افکاری (۱۳۹۳) نشان داده است که به رغم اهمیت نقش نهاد آموزش و پرورش در فرایند تربیت فراگیران و محور بودن اساسی کتاب های درسی در جریان تعلیم و تربیت به مسئله مهمی چون تربیت و به تبع آن رشد اخلاقی به طور جدی و علمی پرداخته نشده است. از سویی بیشتر مطالب کتاب ها به شکل مضمونهایی حاوی پند و اندرز ارائه شده و برای ارتباط مؤلفه های اخلاقی با زندگی دانش آموزان فعالیتی پیش بینی نشده و از شیوه های تدریس با رده سنی کودکان دبستانی در جهت ارتقای شناخت ارزشهای اخلاقی و در نهایت التزام به آموزه های اخلاقی کمتر بهره برده شده است..

تحقیقات پیازه نشان دهنده این است که چنانچه رشد وجدان و اخلاق در کودکان در زمان کودکی به وجود نیاید و معیارهای درست و نادرست ایجاد نشود نوجوانان و بزرگسالان آینده در رابطه با رعایت مسائل اخلاقی دچار مشکل خواهند شد. نابراین توجه کتاب های درسی آموزشی به مسائل اخلاقی به ویژه در مقطع ابتدایی از اهمیت ویژه ای برخوردار است و میتواند در رشد اخلاقی کودکان مؤثر باشد بشیر واحد و موسوی ۱۳۹۲ در این زمینه میتوان گفت با توجه به این مسئله که مفاهیم اخلاقی در کتاب های فارسی خوانداری هدیه های آسمان مطالعات اجتماعی و علوم تجربی به مراتب مورد توجه قرار گرفته است و از سویی به دلیل داشتن مطالب متنوع در قالب داستان ها و فعالیت ها به نوعی سعی در ارائه این مفاهیم اخلاقی داشته است. با این حال برخی از مفاهیم اخلاقی در کتاب های مختلف دارای نوسان و فراوانی های مختلفی است که نیازمند تجدیدنظر در برخی از آنها احساس می شود از این رو پژوهشگران حوزه تعلیم و تربیت و اخلاق باید به بررسی دوباره ی محتواهای اخلاقی کتاب های درسی پرداخته و نحوه ی ارائه این مفاهیم را بررسی کنند.



منابع

- احدی، حسن، بنی جمال، شکوه السادات (۱۳۸۲)، روانشناسی رشد، تهران، شرکت پردیس
- افکاری، فرشته (۱۳۹۳) نقد و بررسی رویکردهای تربیت اخلاقی در دوره ابتدایی در کتابهای درسی، بخوانیم بنویسیم، قرآن، هدیه های آسمان تعلیمات اجتماعی و طراحی الگوی برنامه درسی رساله دکتری تهران دانشگاه علامه طباطبایی (ره)
- برک، لورا، (۱۳۸۸) روانشناسی رشد (از لقاح تا کودکی)، ترجمه یحیی سید محمدی، تهران، نشر ارسباران
- بشیر، حسن، واحد، زهرا، موسوی مهدیس (۱۳۹۲) تحلیل محتوای کتب درسی مدارس ایران از نظر میزان توجه به ارزشهای اخلاقی جامعه فرهنگ و رسانه
- جام خانه کیوان (۱۳۹۰). تربیت اخلاقی در دوره ابتدایی تحلیل محتوای کتاب های فارسی، بخوانیم پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه کردستان.
- حسنی، محمد؛ وجدانی فاطمه (۱۳۹۶) تحلیل محتوای کیفی کتاب های مطالعات اجماعی دوره ابتدایی از منظر تربیت اخلاقی، دو فصلنامه علمی-پژوهشی تربیت اسلامی
- حقیقت، پریسا (۱۳۹۵) بررسی تحلیل محتوای کتاب هدیه های آسمانی پایه چهارم بر اساس مؤلفه های تربیت اخلاقی، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تهران مرکز
- خدایار، نصرالله (۱۳۹۲) بررسی میزان توجه به مؤلفه های تربیت اخلاقی در کتاب های درسی مطالعات اجتماعی، فارسی، هدیه آسمانی پایه ششم دوره ابتدایی پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه مرودشت
- دهقانی شهلا؛ بلندهمتان، کیوان (۱۳۹۶) تربیت اخلاقی مبتنی بر ادبیات داستانی تحلیل محتوای کتابهای درسی دوره ابتدایی دو فصلنامه نظریه و عمل در برنامه درسی
- شاملی، عباسعلی، ملکی حسن کاظمی حمیدرضا. (۱۳۹۰) برنامه درسی ابزاری برای نیل به تربیت، اخلاقی فصلنامه علوم تربیتی، اسلام و پژوهش های تربیتی



- شهریار، محمد، شرفی، محمدرضا، (۱۳۹۳)، الگوی تربیت اخلاقی اسلامیا محوریت کرامت نفس، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی.
- صمدی، معصومه، دوایی، مهدی، اقبالیان، طاهره، (۱۳۹۱)، مبانی اصول و روش های تربیت اخلاقی در سیره پیامبر و اهل بیت، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی
- نجفی، حسن؛ سبجانی، نژاد مهدی؛ جعفری، هرنندی، رضا. (۱۳۹۴) تحلیل محتوای میزان توجه به ابعاد هفتگانه ی اهداف مصوب در کتابهای درسی ادبیات فارسی دوره متوسطه ایران دو فصلنامه نظریه و عمل در برنامه درسی